

рабів цілі народи. Війна УПА була війною локальною, війною проти обох тоталітарних ідеологій - і сталінського комунізму, і гітлерівського фашизму⁴.

Країну все більше і більше засмоктує кримінал. Наші люди шукають заробітку за кордоном, згодні там тяжко працювати за гроші замість того, щоб зробити добро у власній хаті.

А на чому конкретно слід зосередити зусилля української інтелігенції сьогодні? Серед нагальних завдань, на нашу думку, слід виокремити наступні: забезпечити випуск періодичних видань, які за якістю форми і змісту, за аргументацією подій були б на голову вище від іншомовних видань; на телебаченні працювали виключно рідною мовою, щоб демонструвалися найкращі вітчизняні фільми, вистави, добре продумані молодіжні передачі, які б прищеплювали гордість за нашу історію; відродити хоч одну українську кіностудію, винести на суд глядача гарну продукцію в історичному й сучасному плані; розкрити широкий спектр класичної й сучасної української літератури, вивести із глухого кута твори В. Симоненка, Л. Костенко, В. Стуса, інших талановитих авторів; розширити поле української музики на радіо, на дискотеках, у молодіжних програмах; створити активну конкуренцію шовіністичним програмам, захопити світогляд молодого покоління патріотичними передачами, високохудожніми інформаційними блоками в усіх сферах суспільного життя; відмовитися від реклами іноземними мовами; активно пропагувати своїх героїв, своїх подвижників; дати школярам і студентам всю необхідну літературу, всі потрібні технічні засоби, створити нормальні умови для діяльності педагогічних колективів, морально і матеріально підняти роль учителя, викладача, вихователя.

І нехай в основу діяльності кожного українського інтелігента-патріота ляже кредо М. Драгоманова, висловлене ним напередодні ХХ ст.: «Освічені українці, як правило, трудяться для всіх, тільки не для України і її народу: треба не кидати української справи. Треба усвідомити, що кожна людина, яка виїжджає з України, кожна копійка, що витрачається не для українських цілей, кожне слово, сказане не українською мовою, є марнуванням капіталу українського народу, а за даних обставин кожна втрата є безповоротною»⁵.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Белебих І.О. Українська еліта. – К., 2003. – С.13; 2. Закон України „Про статус державної мови» // Освіта. –1985. – 15 черв.; 3. Українознавство: Хрестоматія. - Кн. 1. - К., 1996; 4. Душин І. Помилка року // Комсомольская правда. – 2005. – 17 окт.; 5. Драгоманов М. Вибране. - К., 1991.- С.189

О.З. Медалієва

МАТЕРІАЛИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НОВОРОСІЙСЬКОГО ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА

Новоросійське історико-філологічне товариство (далі НІФТ) належить до тих громадських історичних об'єднань, діяльність яких ще широко не досліджується українськими дослідниками. У певній мірі цей факт можна пояснити тим, що у ХІХ та на початку ХХ ст. в Одесі активну й результативну наукову роботу проводила інша історична громада – Імператорське Одеське товариство історії та старожитностей. НІФТ було створене у 1888 році з ініціативи професорів Новоросійського університету І. Некрасова, О. Кочубинського, В. Шерцля, О. Трачевського, Ф. Успенського, Л. Воеводського, О. Кірпицьківа, Г. Перетятковича, Е. фон Штерна та протоієрея В. Войтковського теж залишило свій важливий і вагомий внесок у розвитку історичних, філологічних і педагогічних наук. Незважаючи на нетривале порівняно з іншими товариствами існування НІФТ (1888–1917 рр.), його друкований збірник наукових праць – „Летописи Историко-филологического общества при Новороссийском университете», неопубліковані архівні матеріали діловодства Товариства, листування, а головне, внесок у розвиток української науки заслуговують на детальніший розгляд та аналіз.

Приємно відзначити, що за останній час сучасна українська історіографія поповнилася фаховими дослідженнями з історії таких громадських об'єднань істориків ХІХ – початку ХХ ст. як: Одеське товариство історії та старожитностей, Історичне товариство Нестора-літописця, Наукове товариство ім. Шевченка, Харківське історико-філологічне товариство, Ніжинське історико-філологічне товариство, Українське наукове товариство тощо. Водночас, у ній відсутнє цілісне та комплексне дослідження, присвячене історії та діяльності НІФТ, хоча окремі аспекти функціонування та оцінка наукової спадщини Товариства була дана у наших¹ та О. Нагірняка² публікаціях. Власне,

цей факт (недостатня історіографічна розробка) і спричинив необхідність у більш ґрунтовному дослідженні, в межах наукової статті, змісту архівних матеріалів, які є першоосновою щодо вивчення ролі і місця НІФТ в українській науці.

Предметом дослідження стали архівні справи фонду № 45 – „Новоросійський університет», частина з яких вперше була опрацьована автором. Джерельна інформація у використаних справах хронологічно відповідає 1892–1917 рр. Найпізніший документ „Подання ректору Новоросійського університету про звіт Історико-філологічного товариства за 1916 рік» датується 26 лютого 1917 року. На нашу думку, останню дату умовно (до виявлення іншої інформації) можна вважати останньою в діяльності НІФТ.

Вивчивши архівний матеріал історії Історико-філологічного товариства Новоросійського університету, ми пропонуємо класифікувати його за наступними групами.

Першу групу складають офіційно-нормативні документи, що є важливим для вивчення процесу виникнення і заснування НІФТ та з'ясування зв'язків на такій прямій: Історико-філологічне товариство – Новоросійський університет – місцева влада – попечитель Одеської навчальної округи – Міністерство освіти. До цієї групи зараховуємо документи, які висвітлюють процес відкриття Товариства, статuti, звітні документи голів наукового об'єднання на ім'я губернаторів, попечителів Одеського навчальної округи, а також листування центральної і місцевої влад із головами Історико-філологічного товариства.

Перший статут Історико-філологічного товариства було підписано міністром народної освіти 21 грудня 1888 року, а у архівних справах є трохи удосконалений та адаптований до тодішніх умов другий варіант статуту, підписаний 6 жовтня 1914 р. за підписом заступника міністра освіти В. Шевяковим³ та статут Педагогічного відділу Товариства від 12 листопада 1899 р.⁴. Відповідно до змісту архівних матеріалів, можемо констатувати, що попечителі Одеської навчальної округи відіграли позитивну роль у ефективному функціонуванні НІФТ. Саме завдяки їхнім клопотанням перед міністерством народної освіти про надання фінансової допомоги Товариству, останньому вдалося налагодити більш-менш регулярний випуск „Летописей»⁵. І хоча фінансова підтримка уряду була визначальною у належній організації випуску наукових збірників, її, як правило, не вистачало. Одним із свідчень такої ситуації є датоване 1913 роком „Прохання власника одеської типографії „Техник» Д.І. Крохмалю» до Товариства розрахуватися із боргом у 450 крб. за друк XIX та XX томів „Летописей», надрукованих ще у 1910 р. Як свідчать документи, в середньому фінансові дотації з боку держави складали 200-500 крб. одноразово.⁶ Однак, не завжди всі прохання правління Товариства були задоволені урядом. Так, у матеріалах архівної справи № 41 є відомості про те, що на клопотання попечителя Одеської навчальної округи від 1892 року про надання фінансової підтримки діяльності НІФТ міністр народної освіти відповів, що „на даний час не існує можливості задовольнити зазначене клопотання через нестачу вільних коштів».⁷

Другу групу джерел складають звіти Товариства та його структурних одиниць ректору Новоросійського університету, проекти і копії яких зберігаються у архівних справах, списки членів правління та списки дійсних, почесних і членів-кореспондентів.⁸

За матеріалами справи № 705⁹ можна прослідкувати, наскільки чітко було налагоджено надання фінансової та наукової звітної документації Товариства до канцелярії ректора Новоросійського університету. Голова НІФТ був зобов'язаний щорічно, до кінця січня, подавати такі звіти. Інколи Товариство затримувало звіт, оскільки окремі з нагадувань ректорату про необхідність надання річного звіту датуються лютим та березнем.¹⁰ Важливою складовою відносин між керівництвом Товариства та вузу було обов'язкове отримання у останнього щоразовий дозвіл на проведення відкритих і закритих засідань НІФТ.¹¹ Вагомим показником успішності будь-якого об'єднання є кількісний склад його членів. За цією ознакою Новоросійське історико-філологічне може буди зараховане до одних із дієвих. Відповідно до джерел на момент виникнення Товариства у його складі нараховувалося 10 членів-засновників та 64 дійсних, а на 1 січня 1917 року – 2 члени-засновники, 19 почесних, 169 дійсних членів, 4 члени-співробітник та 126 чоловік Педагогічного відділу.¹²

Вивчення вхідної документації до канцелярії ректора університету показало, що статус дійсних членів Історико-філологічного товариства був іншим за статус дійсних членів Педагогічного відділу Товариства. Різниця полягала у тому, що члени НІФТ автоматично (після їхньої згоди) потрапляли до членів Педагогічного відділу, а останні – ні. На це вказує низка звернень голови Відділу А. Щербини до ректора з проханням „дозволити членам Педагогічного відділу відвідувати

.....
приміщення Історико-філологічного товариства по суботах, з 5½ до 8 годин, та користуватися бібліотекою»¹³.

Найбільша кількість інформації міститься у матеріалах третьої групи – у протокольних матеріалах Товариства та його структурних підрозділів: Педагогічному відділі та бібліотеці, що була виявлена у фондах архіву. Така інформація дає досліднику повне уявлення про напрями, форми та методи діяльності членів Історико-філологічного товариства. Архівні справи підтверджують тезу про те, що основною формою діяльності були засідання, на яких виголошувалися доповіді та повідомлення з історико-філологічної проблематики, відбувалося їхнє обговорення. Методом розповсюдження інформації про свою діяльність та досягнення Товариство обрало друкування спеціального збірника наукових публікацій членів об'єднання. Показником плідної роботи громади було створення на базі Товариства його відділів – Візантійського (Візантійсько-слов'янського) та Педагогічного, а також формування бібліотечних і архівних фондів.

З матеріалів даної групи можна прослідкувати щорічні зміни у керівництві Товариства, кількість, авторів та тематику повідомлень, виголошених на засіданнях Товариства.¹⁴

Важливою ланкою інформації є листування між НІФТ з іншими науковими об'єднаннями, громадськими установами та бібліотеками з метою обміну науковими збірниками. Так, зокрема, архівні справи містять пропозиції щодо налагодження такого виду співпраці між Товариством та НТШ¹⁵, Публічною бібліотекою руського народного університету „Наш дім» (м. Львів)¹⁶, школою вивчення слов'янських мов Лондонського університету¹⁷ та іншими.

Цінною є джерельна інформація про налагодження наукової співпраці у 1916 році між НІФТ та студентським історичним гуртком, створеним на базі Новоросійського університету¹⁸, участі студентів у відзначенні 80-річчя від дня народження Л. Толстого¹⁹.

Четверту групу складають матеріали, що фіксують факти організації та участі Товариства у науково-просвітницьких заходах: археологічних з'їздах, публічних читаннях, наукових експедиціях тощо. Складовою діяльності Новоросійського історико-філологічного товариства було вшанування пам'яті видатних письменників, поетів, літераторів. Архівна інформація про святкування Товариством ювілеїв українських та російських письменників М. Гоголя, Л. Толстого, О. Пушкіна та інших діячів міститься також у фондах ДАОО²⁰. Цікаво, що серед останніх документів виділяються папери з грифом „таємно». Всі вони складають розпорядження попечителя Одеської навчальної округи до в.о. ректора Новоросійського університету про заборону „приймати участь у вшануванні 80-річчя графа Л. М. Толстого від дня його народження».²¹

Серед заходів, організацію яких вітало керівництво, були: 100-річчя від дня народження проф. М. Пирогова²², 100 річчя Гоголя²³, організація публічних лекцій з нагоди 200-річчя Полтавської битви²⁴, лекції з мистецтва для учнів середніх шкіл²⁵.

Отже, підсумовуючи викладену інформацію, можемо констатувати, що матеріал, який міститься у справах фонду „Новоросійського університету» в Державному архіві Одеської області, є цінним і важливим джерелом з історії вивчення діяльності Історико-філологічного товариства, яке функціонувало на базі Новоросійського університету майже 30 років. Звичайно, даний вид джерел є доповненням до інших – кореспонденції, матеріалів діловодства, спогадів, листування тощо. Власне, розширення джерельної бази може відбуватися за рахунок вивчення як центральних, так і місцевих архівосховищ України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Медалієва О.З. Роль університетських історичних наукових товариств України в українському національному відродженні (остання третина XIX – 1917 р.): Дис. ... канд. істор. наук. – 07.00.01. Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2005. – 184 с. Рукопис; Медалієва О. Джерела фінансування діяльності Новоросійського історико-філологічного товариства (кінець XIX – початок XX ст.) // Матеріали V Буковинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 130-річчю заснуванню Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. – Т. 1: Історія України. Краєзнавство. – Чернівці, 2005. – С. 105 – 108; 2. Нагірняк О. Становлення та розвиток українознавчих досліджень у системі університетських центрів і провідних наукових організацій Наддніпрянської України (остання чверть XIX – 1917 р.): Автореф. дис. ... канд. істор. наук. – 07.00.01. КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 19 с.; 3. Державний архів Одеської області. – Ф. 45. – Оп. 19. – Спр. 705. – Арк. 120 – 124; 4. Там само. – Ф. 45. – Оп. 8. – Спр. 59. – Арк. 12; 5. Там само; 6. Там само. – Арк. 2 зв., 5; 7. Там само. – Арк. 3 зв.; 8. Там само. – Арк. 12 – 12 зв., 16 – 17; 9. Там само. – Ф. 45. – Оп. 19. – Спр. 705; 10. Там само. – Арк. 114; 11. Там само. – Арк. 141, 158; 12. Там само. – Арк. 156; 13. Там само. – Оп. 9. – Спр. 115. Арк. 22; 14. Там само. – Оп. 19. – Спр. 703, 705; 15. Там само. – Спр. 705. – Арк. 8, Оп. 22. – Арк. 101; 16. Там само. – Спр. 705. – Арк. 112; 17. Там

само. – Арк. 133; 18. Там само. – Арк. 130; 19. Там само. – Оп. 8. – Спр. 41; 20. Там само. – Оп. 8. – Спр. 8; 21. Там само. – Оп. 8. – Спр. 41. – Арк. 18, Оп. 22. – Спр. 37. – Арк. 20 зв.; 22. Там само. – Оп. 19. – Спр. 700. – Арк. 1, Оп. 22. – Спр. 37. – Арк. 4; 23. Там само. – Оп. 19. – Спр. 705. – Арк. 43; 24. Там само. – Арк. 21, 43; 25. Там само. – Арк. 22.

О.А. Коляструк

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ 1920-Х РР. У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Актуальність вивчення історії інтелігенції на сучасному етапі зумовлена низкою чинників, серед яких можна виокремити гносеологічно-світоглядні, науково-методологічні, політично-праксеологічні. Гносеологічне спонування продиктоване, по-перше, загальною необхідністю переосмислення і новітнього тлумачення минулого як для кожного покоління людей загалом, так і науковців, зокрема. «Історичні знання завжди відігравали і надалі відіграватимуть важливу роль у розвитку суспільства, насамперед, у часовій і просторовій орієнтації та ідентифікації його членів, – підкреслює відомий львівський історіограф Л. Зашкільняк. – Історія, зокрема її інтерпретація у суспільній свідомості, служила і служить підставою для формування світобачення як суспільства в цілому, так і його різних соціальних груп»¹. По-друге, оскільки інтелігенція традиційно зайнята продукуванням нових духовних цінностей і формуванням людини, а її історична свідомість пронизує всі сфери й рівні суспільної свідомості, то її саморефлексія має бути завершеною.

Наукові підстави нового історіописання інтелігенції зумовлені принаймні двома завданнями: по-перше, у радянській історіографічній спадщині проблеми інтелігенції не знайшли повного і об'єктивного осмислення через принизливе ставлення до неї як соціальної верстви; по-друге, потребою подолати відставання у вивченні феномену інтелігенції вітчизняною історичною наукою від зарубіжної (європейської).

Політичний аспект значущості нової історіографії міститься у необхідності подолання етатизму, політизації та ідеологізму. Глобальний ідеологічний переворот, що супроводжував розвал СРСР і водночас спровокував його, неминуче позначився на історіографії загалом і вивченні інтелігенції, зокрема².

За часів відновленої суверенної держави українська історіографія національної інтелігенції переживає серйозне оновлення і трансформацію. Аналіз її напрацювань кінця ХХ – початку ХХІ ст. дозволяє зробити висновок про зростаючий інтерес у суспільстві до проблем минулого і майбутнього національної інтелігенції. За період з 1991 по 2006 рр. відбулося понад 10 інтелігентознавчих конференцій різного рівня: міжнародних, всеукраїнських регіональних, проведені численні «круглі столи» про її роль в історії і культурі. Так, у червні 1996 р. у Дніпропетровській гірничій академії відбулась Міжнародна науково-теоретична конференція «Інтелігенція: суть, історичні долі, перспективи», в якій науковці визначили коло найактуальніших питань з історії інтелігенції. У Харкові науковці національного університету ім. В.Н.Каразіна та ХДПУ ім.Г.С.Сковороди плідно підтримують традицію вивчення інженерно-технічної інтелігенції, започатковану ще у радянські часи В.Літвіноюю і В.Шейком. Питанням духовного складника нації та її еліти зазвичай приділяють увагу науковці Донецька, як це відбулось і на міжнародних конференціях «Роль науки, релігії, суспільства у формуванні моральної особистості» (травень 2003), «Духовний розвиток як фактор морально-етичного формування особистості» (жовтень 2004 р.). В Одесі на базі національного політехнічного університету проведені чотири всеукраїнські конференції на загальну тему «Інтелігенція і влада», з 2001 р. тут розпочалося видання наукового журналу з такою ж назвою у трьох серіях: «Історія», «Політологія» та «Соціологія». У Вінницькому державному педагогічному університеті ім.М.М.Коцюбинського у жовтні 2004 р. відбулась I Всеукраїнська конференція на тему «Національна інтелігенція в історії та культурі України в ХХ-ХХІ ст.», що зібрала спеціалістів з різних регіонів України.

Проблеми історії інтелігенції постійно знаходять відображення на сторінках академічних видань і наукових вісників вищих навчальних закладів, міжвідомчих збірках. За приблизними підрахунками автора, їх питома вага становить 3-4% від загальної проблематики. На нашу думку, можна з певністю твердити, що сьогодні інтелігенція таки стала об'єктом інтенсивного вивчення українських науковців. Почали складатись дослідницькі пріоритети й зароджуватись наукові центри, хоча поки що не доводиться говорити про загальну концепцію інтелігентознавства. На жаль, ініційована на початку перебудови Інститутом історії АН ідея написання історії української